

Vår moral och framtida generationer

Gustaf Arrhenius

2012-09-28

Ärade rektor, kollegor och övriga gäster,

En av de viktigaste insikterna som sakta men säkert har trängt fram under de senaste hundra åren är att vad den nuvarande generationen gör – d.v.s. vad vi gör - kan ha stora effekter mycket långt in i framtiden. Det kanske var med kärnkraftsdebatten som denna insikt på allvar slog rot i det allmänna medvetandet. Avfallsproblematiken tvingade oss att tänka i ett tidsperspektiv som var mycket längre än vad någon generation förut har behövt ta ställning till. Man tänker sig t ex att högaktivt avfall måste isoleras från människor och natur i 100 000 år – en svindlande lång tid. Mera nyligen – i alla fall i detta tidsperspektiv – har klimatfrågan stigit fram som den stora ödesfrågan där våra beslut kommer att ha konsekvenser för livsförhållandena väldigt lång in i framtiden. Här har ju Stockholms universitet länge varit i framkanten och jag skulle gissa att det idag bedrivs forskning om klimatfrågan på alla fakulteter.

En stor del av min forskning har just handlat om våra plikter mot framtida generationer, hur vi ska moraliskt ta ställning till olika alternativ med konsekvenser lång in i framtiden. De nyheter vi får titt som tätt från empiriska klimatforskare är ju nästan uteslutande dystra och alarmerande. Jag önskar att jag kunde säga att situationen är bättre på det politiska och moralfilosofiska området men även här är forskningsresultaten tyvärr bekymmersamma. Det har visat sig vara överraskande svårt att finna en teori om vårt moraliska ansvar för framtida generationer som ens tillfredsställer de mest minimala rimlighetskrav. Alla de klassiska moral- och politiska filosofierna ger synnerligen besynnerliga resultat och föreskrifter. Låt mig förklara.

När man vanligtvis har funderat över t ex vad som är en rättvis ekonomisk fördelning så har man tagit *antalet* människor för givet, man har frågat

sig hur man bör fördela för- och nackdelar hos en redan given grupp människor. När man funderar över framtida generationer kan man inte ta gruppen för given då våra handlingar inte bara påverka framtida människors livsvillkor utan också *antalet* människor och *vilka* människor som kommer att leva i framtiden. Det är ju uppenbart när det gäller sådant som Kinas ett-barns politik men även många andra politiska och individuella beslut har stora effekter på detta område. Allas vår existens hänger på mycket skör tråd vävd av våra föregångars handlingar och slumpmässiga faktorer. Om någon mot förmodan skulle betvivla detta så rekommenderar jag att fundera en stund på om man skulle ha existerat om inte första världskriget hade brutit ut, eller, för att ta ett mer vardagligt exempel, konsekvenserna för ens existens om en av ens föräldrar hade bestämt sig, av någon trivial orsak t ex en lätt förkylning, för att inte gå till just den där festen där romansen tog sin början. Det går rykten om att min egen existens är helt avhängig av att ett oväntat skyfall... men jag ska inte gå närmare in på den frågan här.

Det är inte vidare kontroversiellt att hävda att den nuvarande generationen förbrukar resurser på framtida generationers bekostnad. Detta skulle kunna leda till en framtid där de flesta människors liv är knappt värda att leva, livet är korta och umbärandena uppvägs nätt och jämnt av de mera ljusa stunderna i livet. Antag att vi kan undvika denna utveckling utan någon större kostnad för oss själva och istället skapa en framtid där det stora flertalet lever mycket goda långa liv, sådana liv som de mest lyckligt lottade av oss idag lever.

Vilken framtid är den bästa? Vilken bör vi sträva mot? Det förefaller självklart att framtiden med hög livskvalitet är att föredra, det är den vi bör realisera. Flera av de klassiska moral- och politiska filosofierna ger dock inte alls detta resultat. Ta t ex en populär form av liberalism som förespråkats av den engelska 1800-talsfilosofen John Stuart Mill (men även av modernare tänkare som Janis Joplin): Gör vad du vill så länge du inte skadar någon annan.

Antag nu att vi faktiskt fortsatte slösa med resurserna så att en framtid med liv knappt värda att leva blev fallet. Har vi gjort fel enligt Mills liberalism, d.v.s. har vi skadat någon? Detta förutsätter att vi har gjort det sämre för någon person. Problemet är dock att om vi väljer att spara eller att slösa avgör vilka människor som kommer att existera i framtiden. Olika människor kommer att existera då historien kommer att ta helt olika förlopp beroende på vad vi väljer att göra, olika människor kommer att träffas och bilda familjer. Efter ett par generationer kommer helt olika människor att finnas beroende på om vi väljer att slösa eller att spara. Så frågan vi måste ställa är om man kan skada någon genom att skapa dem till ett liv värt att leva (om än knappt så)? Kan det vara sämre att leva ett liv värt att leva än att inte leva alls?

Det förefaller orimligt och sålunda följer det från Mills liberalism att det står oss fritt att fortsätta slösa med resurserna på bekostnad av framtida människors individuella välmåga [så länge dessa åtminstone får liv knappt värda att leva]. Det är till och med så att det räcker med att någon av oss skulle lida en liten skada i spara-alternativet för att vi ska ha en *plikt* att fortsätta slösa på framtida generationers bekostnad. Detta förefaller orimligt och ett starkt skäl att förkasta Mills liberalism i dessa frågor.

En annan vanlig idé är att vi helt enkelt ska lösa frågor som detta genom en demokratisk omröstning. Demokratin är ju vår tids överideologi och det kan ju synas vara en rättvisa lösningen då alla får lika mycket inflytande över beslutet. Men då kvarstår fortfarande frågan hur vi *bör* rösta i ett sådant val. Än mer bekymmersamt från ett demokratiskt perspektiv är att den stora majoriteten av de som mest kommer att påverkas av beslutet --- framtida generationer --- inte kan vara med i omröstningen av naturliga skäl. Om man betänker detta så förefaller denna lösning kanske inte ens tillfredställande ur demokratiskt synvinkel.

Ett stort antal olika teorier har föreslagits genom åren vilka alla påstår sig undvika de klassiska teoriernas absurda resultat. Problemet är dock att de teorier

som undviker just de resultaten har andra egendomliga följder som är minst lika otillfredsställande. Detta vet vi med säkerhet genom ett antal så kallade omöjlighetsteorem som är en av de viktigare resultaten av min forskning. Det kan ju förefalla överraskande för denna lärda publik att man kan veta något med säkerhet inom ett ständigt käbblande ämne som filosofin... Men bevisen av dessa teorem visar faktiskt att det inte finns någon teori som uppfyller ett antal intuitivt mycket övertygande adekvansvillkor, villkor som alla verkar vara överens om att en rimlig moral måste uppfylla. Exempel på sådana villkor är att en framtid är bättre än en annan om alla har det bättre i den förra jämfört med den senare, eller att det är bättre att skapa lyckliga snarare än olyckliga människor, villkor som har karaktären av uppenbara plattityder.

Att det inte finns någon teori som uppfyller dessa villkor förefaller ju som ett mycket besvärande resultat och lockar kanske till en slags moralisk nihilism, att det inte finns några korrekta svar på moralfrågor utan det bara är en fråga om individuellt tyckande utan någon substans. Vi hamnar då i läget att vi inte har några plikter mot framtida generationer, vi gör inget fel om vi nu slösar med jordens resurser på ett sätt som leder till lidande och elände i framtiden. ”Varför ska jag offra något för framtida generationer, de har ju aldrig gjort något för mig?” frågar kanske någon och det är då en fråga som inte går att besvara. Men även denna slutsats förefaller ju mycket svårt att acceptera, snarare är det just ett mycket rimligt krav på en moral att framtida generationers välmåga åtminstone bör ges någon vikt i vårt tänkande.

Forskningen är ännu i sin linda hur omöjlighetsteoremen ska tolkas och om vilka slutsatser vi ska dra av dem. Dessbättre är nihilismen bara en av många möjliga slutsatser. De resultat som kommer från den empiriska miljöforskningen ger vid handen att vi antagligen måste tänka om radikalt om hur vi lever våra liv. Analogt kan man kanske säga att de besvärliga resultaten från moralfilosofin angående våra plikter mot framtida generationer pekar på att vi även här måste tänka radikalt nytt och försöka bryta oss loss från invanda och till synes rimliga

sätt att tänka om rätt och moral. Den kände vetenskapsfilosofen Thomas Kuhn, som skulle ha fyllt hundra i år, har påpekat att de mest intressanta möjligheterna till nytänkande inom forskningen uppstår när det kommer fram resultat som inte kan förklaras med de gängse metoderna. Kanske är det snarare så att fältet nu är öppet för den med nya kreativa idéer och frågan är snarare om vi vågar ge oss ut på ett nytt förutsättningslöst sökande efter sanningen och kasta gamla tankesätt överbord. Om vi lyckas med det och vad resultatet blir, det får framtiden utvisa - den som lever får se.

Tack för uppmärksamheten! Dixi!